

Ганна МАРТИНОВА

СТАТИЧНЕ Й ДИНАМІЧНЕ У ФОНЕТИЧНІЙ І ФОНОЛОГІЧНІЙ СИСТЕМАХ ПІВНІЧНИХ СЕРЕДНЬОНАДДНІПРЯНСЬКИХ ГОВІРОК

У статті визначено статичні й динамічні елементи північних середньонаддніпрянських говірок у часовому вимірі та в мовному просторі, що засвідчує особливості формування цих говірок.

Ключові слова: *середньонаддніпрянський діалект, північні середньонаддніпрянські говірки, статичні явища, динамічні елементи.*

Специфіку української діалектології кінця ХХ – початку ХХІ ст. становить прагнення якнайповніше представити різні структурні рівні говорів української мови, проаналізувати властиві їм тенденції розвитку, виявити їхню ареальну поведінку. Наявність Атласу української мови (АУМ), регіональних атласів, великого за обсягом і значущістю фактичного матеріалу дають змогу досліджувати не лише типові явища діалектних систем і специфіку їхнього функціонування, а й такі елементи, що „виявляють динаміку розвитку, внутрішні тенденції постійного руху живого організму діалектного мовлення”¹.

В українській діалектології вироблено два основні підходи до вивчення статичної й динаміки говірок. Перший із них полягає у виявленні диференційних рис діалектів в історичному розвитку шляхом аналізу різночасових свідчень (сучасних дослідникові фактів, матеріалів місцевих писемних пам’яток, лексикографічних джерел, окремих праць тощо²). В останні десятиліття вчені прагнуть розглядати статичне й динамічне з позицій лінгвістичної географії в синхронному одночасовому вимірі в мовному просторі³,

¹ Коць-Григорчук Л. Лінгвістично-географічне дослідження українського діалектного простору: Монографія. – Нью-Йорк – Львів, 2002. – С. 77.

² Докладніше див. за: Глуховцева К.Д. Динаміка українських східнословобожанських говірок: Монографія. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – С. 17-18.

³ Коць-Григорчук Л. Лінгвістично-географічне дослідження українського діалектного простору: Монографія. – Нью-Йорк – Львів, 2002. – С. 70-84; Костів О. Статичне й динамічне у визначенні ареалу обниження наголошених голосних переднього ряду // Діалектологічні студії. 1 Мова в часі і просторі: Збірник на пошану Дмитра Гринчишина / Відповідальні редактори П. Гриценко, Н. Хобзей. – Львів: Інститут українознавства імені І. Крип’якевича НПН України, 2003. – С. 213-221; Глуховцева К.Д. Динаміка українських східнословобожанських говірок: Монографія. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 591 с.

зокрема „з уваги на наявність в діалектному матеріалі закономірного й випадкового, врівноваженого та врівноважуваного, а то й зовсім лабільного”⁴. На думку Л.Г. Коць-Григорчук, уже сам просторовий фільтр, що діє в лінгвогеографічному зображенні діалектних рис, сприяє виділенню того, що „добре картографується”;⁵ утворює однорідні ареали, і того, що „картографується погано”, репрезентуючи відповідно виразні й невиразні протиставлення на карті. Перші статичні елементи мови дослідниця називає явищами, а другі – тенденціями, які кваліфікує як узагальнені закономірні одиниці її динаміки мови⁵. Упровадження цього прийому дослідження мовної динаміки говірок стало можливим завдяки наявності АУМ та регіональних атласів, адже, з одного боку, свідчення великих ареалів дають змогу з’ясувати ступінь вияву явища в діалектному континуумі, а з іншого – частоту вияву картографованих елементів за окремими мовними позиціями найкраще представлено в окремих говірках. Регіональне дослідження дає змогу простежити за реалізацією динамічних елементів у конкретних говірках, у мовленні різних респондентів із залученням статистичних підрахунків, визначити територію поширення, послаблення чи інтенсифікацію тенденції⁶.

Мета статті – визначити статичні й динамічні елементи у фонетичній і фонологічній системах північних середньонаддніпряньських говірок, проаналізувати особливості їхнього функціонування в часі й просторі.

Дескриптивне вивчення фонетики й фонології середньонаддніпряньського діалекту південно-східного наріччя української мови, яке було поєднано з лінгвогеографічним аналізом, дозволило виявити типові явища його центральної й периферійних зон та особливості, що демонструють взаємодію різнодіалектних елементів, їхню „вібрацію” на периферії досліджуваного ареалу⁷. Статичні явища, що утворюють суцільні ареали, засвідчують єдність середньонаддніпряньського діалектного континууму, тоді як риси, які формують острівні мікроареали чи розвинулися в його периферійних говірках, є наслідком історичного розвитку говору, багатомісних міграційних рухів населення.

Північні середньонаддніпряньські говірки виявляють виразну спільність фонологічної і фонетичної систем із центральними: 12 із 14 характерних особливостей середньонаддніпряньського діалекту

⁴ Коць-Григорчук Л. Лінгвістично-географічне дослідження українського діалектного простору: Монографія. – Нью-Йорк-Львів, 2002. – С. 70.

⁵ Там же... – С. 70-71.

⁶ Див.: Мартинова Г. Середньонаддніпряньський діалект. Фонологія і фонетика: Монографія. – Черкаси: Тясмин, 2003. – С. 74-86, к. 14.

⁷ Докладніше див: Мартинова Г. Зазначена праця ... – С. 253-276; 279-313.

мають у говірках обох зон однакову реалізацію і лише вияви двох із них є відмінними в окремих позиціях, засвідчуючи збереження в північних середньоаддніпрянських говірках окремих елементів поліської діалектної системи, зокрема це особливості реалізації /i/ різного походження та опозиції /p/ : /p'/ у середині слова⁸ (див. табл. 1).

Особливості вокалізму північних середньоаддніпрянських говірок чітко репрезентовано на синтетичних картах „Структури наголошеного вокалізму”, „Структури ненаголошеного вокалізму”, де скартографовано не тільки систему статичних явищ, притаманних цим говіркам, а й тенденцію до урівноваженої артикуляції виявів фонем /i/, /и/ та /e/. Крім звуженої артикуляції фонем /e/ (←[и], [и^ε], [и^ε]) та зрідка обниженої /и/ (←[и^ε]), функціонують звуки [i], [i^ε], [и^ε], що репрезентують в окремих наголошених і ненаголошених позиціях фонем /i/, /и/. Зокрема, структурну організацію голосних у підсистемі наголошеного вокалізму /i/, /и/, /e/, /y/, /o/, /a/ в північних середньоаддніпрянських говірках ускладнюють архіфонемі <i_и>, <и>, що нейтралізують протиставлення /i/ : /и/ в кількох позиціях слова (ініціальній, зрідка в середині та в кінці слова) незалежно від наголошеності / ненаголошеності. Так, репрезентантами /i/ в ініціальній позиції можуть бути [и], [и^ε], [и^ε]: *иний, ин'ї, иний, иначий, иней, инай, индик, и'н'ї, и'н'ї, и'ниий, искра, искрит, искриц'а, Ил'кова, инвал'ід* тощо, проте ці вияви мають нерегулярний характер. Зменшення функціонального навантаження /i/ в північних середньоаддніпрянських говірках також зумовлене тим, що в них *i, *o, *e, зрідка *ε не завжди рефлексує звук [i]. Це засвідчено в прийменниках, префіксах *пид-, оби-, оди-, зи-, рози-*: *пид'нар, пид'боком, пид'голови, пид'ноги, пид'ном, пид'н'майу, пидогр'їйши, пид'парши, пид'одит', п'їдийшло, п'їдлю,* зрідка в середині слова: *ри(и)л'а, рил'а, сим'и(н)а, сем'н'а, сем'и(н)ї, на'сем'їу, попи(ε, ε^и)л, позри(ε, ε^и)б, роу'чак, спод'ниц'а, стул'ец', стул'чик, пош'ла*, у закінченнях іменників 3 відміни у род., дав., місц. в. одн., іменників жіноч. р. з основою на шиплячий у род. в. одн. та наз. в. мн., прикметників і займенників у наз. в. мн.: *п'ражи, гроши, воши, д'їжи, миши, уши, очи, з'ночи, д'їжи, соли, сов'їсти, радости, плоскони, пам'яти, смерти, з'осини, таки гарци кисли гурки, миски вилики полюйани, с'їл'с'ки, руки золоти, менши брати, гроши добри, р'їдни, ноги пухли*. Перерозподіл функціонального навантаження фонем /i/ та /и/, зрідка /e/, /o/, /y/, виникнення архіфонем <i_и>, <и> відбувається переважно в північній смузі середньоаддніпрянських говірок, а в окремих словах (*ин'ї, индик, соли*) на всій території

⁸ Докладніше див: Мартинова Г. Зазначена праця ... – К. № 49, 50, 51.

досліджуваного ареалу (к. 9)⁹. На реалізацію /i/ звуком, середнім між [и] та [і], у говірках Переяслав-Хмельницького й Бориспільського р-нів на Київщині (північних середньонадніпрянських і перехідних середньонадніпрянсько-поліського типу) указував В.М. Брахнов¹⁰. У типово поліських говірках давні *і, *и репрезентує голосний переднього ряду високого ледь обниженого підняття [i^u], [i^l], причому перший з них властивий говіркам більш північних районів Правобережного Полісся, а другий – більш південним¹¹ [264, 90-93]. На таку ж реалізацію /i/ в поліських говірках вказув А.М. Залеський, проаналізувавши матеріали Атласу української мови¹². Тому, очевидно, наявність у північних середньонадніпрянських говірок голосних [и], [и^l], [и^u], які зменшують функціональне навантаження /i/, зумовлена сусідством цих говірок зі східнополіським і середньополіським діалектами північного наріччя.

Північну зону середньонадніпрянських говірок відмежовує 18 ізофон, які згруповано в три пасма, що відображають зону вібрації поліських і середньонадніпрянських елементів, що виникла упродовж багатоголової взаємодії суміжних діалектів. Поширення ізоглот у кожному пасмі має різний характер: невеликі незамкнені ареали крайнього північного пасма репрезентують окремі явища поліського типу і тенденцію до їх згасання в говірках Кагарлицького, Миронівського, Переяслав-Хмельницького р-нів Київської обл., Золотоніського, Драбівського р-нів Черкаської обл., Гребінківського, Лубенського р-нів Полтавської обл.¹³ Ізоглоси центрального й південного пасом окреслюють ареали рефлексів *о, *е, *ѣ, *^ в різних позиціях і окремих словоформах, засвідчуючи „бродіння” мовних фактів (термін Л.М. Коць-Григорчук), поширене на Правобережжі Дніпра до р. Росі, а на Лівобережжі до впадіння р. Сули в Дніпро.

Зіставлення матеріалів АУМ, свідчень окремих праць із результатами регіонального картографування, яке репрезентує

⁹ Тут і далі вказівки на карти і нумерацію говірок подано за зазначеною працею Г. Мартинової.

¹⁰ Брахнов В.М. Характерні особливості трьох населених пунктів на Бориспільщині // Діалектологічний бюлетень. – Вип. 2. – К.: Вид-во АН УРСР, 1951. – С. 23.

¹¹ Назарова Т.В. Некоторые особенности вокализма украинских правобережнополюских говоров // Полесье (Лингвистика. Археология. Топонимика): Сборник статей / Отв. ред. В.В. Мартынов, Н.И. Толстой. – М.: Наука, 1968. – С. 90-93.

¹² Залеський А.М. Діалектна основа фонологічної системи сучасної української літературної мови // Українська літературна мова у її взаємодії з територіальними діалектами / Відп. ред. М.А. Жовтоброух. – К.: Наукова думка, 1977. – С. 61-65.

¹³ Мартинова Г. Зазначена праця ... к. 49

географію окремих конкретних слів із виявами *o, *e, *ě в сучасних північних середньонаддніпрянських говірках, дає підстави стверджувати, що лише в крайніх північних говірках досліджуваної зони збереження звуків [o], [e] (<*o, *e) ще можна вважати тенденцією. Про це свідчать результати регіонального картографування, де представлено голосні [o] на місці *o у дво- і трискладових словах: *роу́чак, ровець, роу́чки, роу́чак // р'іу́чак, костки, костки // к'істкі, л(л)астоу́ка, пошоу́, пошл(л')а* (к. 10), *сподни́ця, пир[о]жок, зв[о]здок, сподни́ця // сп'ідни́ця* (див. к. 8). Однак сила тенденції незначна, про що свідчать статистичні підрахунки, здійснені за матеріалами зв'язних текстів, які є наслідком відтворення фонозаписів. Зокрема звук [o] (<*o) ще досить виразно виявляється в мовців старшого покоління в кількох крайніх північних середньонаддніпрянських говірках: *наприко́нці, вос'ім, антоноу́ка, одвизти, у^Грибо́нці, у^Тарасоу́ці, во́ни, у^о́кно, у^о́кно́це, ко́нці, ко́нчи́, пошл'а // п'ішл'а, пошл'а, пиро́жки, воз'му, до́йде, пошоу́, но́ч :у, по́коїна* (19 випадків у говірці 24), *Л'івоноу́ка, Антоноу́ка, Обухоу́, позна́у, спо́малис'а, Сидор, сподни́ця, во́ни, уго́л :а, жо́нки, Роздво, подо́жди* (12 випадків у говірці 11), *ко́нець, на^ко́нці, но́жки, пири́д^Роздво́м, одхо́дил о, пиро́жки, пиро́жками, але пир'і́г, пир'і́жок, по́том, пошоу́, зродн'і́ і р'ідн'а, до́йшл'и* (11 випадків у говірці 11), *одбу́л'и, до́йшл'о, пошоу́, пошл'а, ко́нці, дво́йуродна, ве́чор, одчи́нці'а, пошл'а, ко́нчил'ас'* (10 випадків у говірці 17), *пошоу́ на^во́їну, сподни́ця, пошл'а, тро́їко, ко́нчик, за^ко́лце, ни́жал'осл'ива, ве́чор* (9 випадків у говірці 15), *жо́нками, Ликс'і́йоу́ці, п'ішл'а // пошл'а, у^Гриб'йо́нку, сподни́ця, одри́вал'и* (6 випадків у говірці 1). Як бачимо, звук [o] (<*o) засвідчено переважно в закритих складах у ненаголошеній позиції в префіксах, коренях та суфіксах слів, проте трапляються й словформи, де цей звук наявний у наголошеній позиції: *тро́їко, ко́нчил'ос, ко́нчик* (17), *у^Грибо́нці, ко́нчи́, до́йде, но́ч :у, по́коїна* (24), *спо́коїна, ко́н :а* (15) тощо. Функціональне навантаження звука [o] (<*o) незначне, оскільки він може перебувати у відношеннях вільного варіювання із звуком [i] в цих же позиціях¹⁴, до того ж у значній частині навіть північних середньонаддніпрянських говірок [o] виявляється спорадично, лише в окремих формах: *жо́н ки* (1, 7, 11, 24, 48, 49а, 50, 52, 53), *вос'ім, одкрило* (31–33, 121), *родн'а, Роздво, ко́с'т'і* (4), *ко́лочки,*

¹⁴ На цю особливість указували й інші дослідники північних середньонаддніпрянських говірок: Брахнов В.М. Говори Переяслав-Хмельницького р-на на Київщині: Автореф. дис. ... канд. філол. наук / АН УССР. Отделение общественных наук. – К., 196. – С. 3-4; Варченко І.О. Фонетичні зміни в одній західнополтавській говірці // Українська діалектологія і ономастика / Ред. К.К. Цілуйко. – К. : Наукова думка, 1964. – С. 15-16.

Йаков, розд'ан'і (22), мосточок, кончили (31), мостка, роучак, вечор, стол'ниц'а, сподниц'а // сп'ідниц'а (38), поїшоу, поїшла (39), старос'т'у, Розд'ва (48), спокоїна (49), сирот, горко (50), вос'ім, конц'і, вигон (51), кон:а, стожок (59), поїшла (68), йагодок (85), конч'ил'а, вос'ім (88), мосток, Розд'ва (89), колочки (105), ос'миро (152). У кількох північних середньонаддніпрянських говірках паралельно з [i] в слові 'вечір функціонує звук [o] (<*e): 'вечор // 'веч'ір (3, 4, 14, 20, 45, 65, 67, 68, 69, 52, 53) (див. к. 8). Слід відзначити, що в мовленні старшого покоління збереження [o] (<*o) в окремих словоформах є досить стійким, про що свідчать приклади, записані в говірках сіл Хоцьки, Пологи-Вергуни, Виповзки Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл., Піщане, Гельмязів, Прохорівка Золотоніського р-ну Черкаської обл.: Розд'во, родня, сподниця, дзвонця, жон'ки, кост'ки, поїду (але й піду), пошов, поїшла, -о, -и, хутор, Хвѣдор, Спасовка, Пиліповка і хуторах Максимівка (Писарщина) Гребінківського р-ну та Салівка Пирятинського р-ну Полтавської обл. майже століття тому: 'вечор, окно і вікно, овця і вівця, 'ластовка, Ны'чыпор, Хвѣдор, 'ялівка (частіше 'яловка), поїду, піду, 'пойде, 'хутором, хутор'ки (написання прикладів збережено за оригіналом)¹⁵.

У північних середньонаддніпрянських говірках, окреслених центральними й крайніми південними ізоглосами, помітна тенденція до збільшення функціонального навантаження /i/ й відповідно зменшення кількості словоформ із [o] (<*o), причому в частині говірок виявляється одна чи дві з поданих словоформ і тільки в мовленні представників старшого покоління говірок – гв[о]з'док, сп[о]дниц'а (5), гв[о]з'док, пир[о]жок (13, 27, 30-33, 57, 58, 69-71, 78, 81-86, 109, 110, 162, 218-220, 260, 261, 308, 338, 341-344), пир[о]жок (35, 36, 37, 127), гв[о]з'док (51, 93, 121-123, 128) (к. 11). Як бачимо, тенденція до реалізації *o звуком [o] втрачає силу, оскільки лише в крайніх північних середньонаддніпрянських говірках ще зберігає характер регулярного явища, тоді як у центральній і південній смугах цих говірок збільшується функціональне навантаження звука [i], а словоформи з [o] трапляються зрідка, набувають лексикалізованого вжитку.

Спорадичні випадки давньої рефлексії *e та *ѣ яскраво репрезентують тенденцію до її занепаду. Так, звуки [e], [e^u] на місці *e в закритому ненаголошеному складі: none(e^u)л, погре(e^u)б засвідчені в кількох говірках Переяслав-Хмельницького р-ну та одній Миронівського р-ну Київської обл., причому варіанти 'нопел, 'погреб зафіксовано лише в одній говірці (6), а ще в чотирьох виявлено 'поне^uл, 'погре^uб (19, 44, 46, 15). У інших говірках

¹⁵ Ганцов В. Діалектологічна класифікація українських говорів (з картою). – К.: УАН, 1923. – С. 20-21.

північної зони функціонують варіанти *попил*, *погриб* (к. 8), де виникнення [и] пояснюємо історико-фонетичними причинами розвитку середньонаддніпрянських говірок¹⁶. Звуки [e], [и] також засвідчено на місці *ѣ в лексемі *с'ім'я*: *семй(н')а* (14, 39, 35, 41, 42), *сімй(н')а* // *семй(н')а* (37), *семн'і* (1, 28, 30, 48, 49а, 50, 52), де вони є ненаголошеним рефлексом *ѣ (пор. у наголошеній позиції *семй(н')і* (34), *семйі* (37), *семн'і* (109), *на^семйу* (102)) (к. 4). На нашу думку, ці випадки засвідчують трансформацію [e] (<*e, *ѣ) → [e^и] → [и^е] → [и]: *попел* → *попел^л* → *попел(е^л)* → *погриб*; *погреб* → *погреб^б* → *погриб^б* → *погриб*; *семй(н')а* → *се^мй(н')а* → *си^мй(н')а* → *сімй(н')а* під впливом системи середньонаддніпрянського говору, де така зміна ненаголошеного [e] є типовою.

Виразною рисою північних середньонаддніпрянських говірок є й боротьба ще двох тенденцій – до руйнування та до збереження давнього фонологічного протиставлення /р/ : /р'/ у середині слова. У центральних середньонаддніпрянських говірках засвідчено збереження цієї опозиції, тоді як північні середньонаддніпрянські говірки за особливостями її репрезентації диференційовано на два типи Б² та Б³ (к. 26). Говіркам типу Б² властиве збереження протиставлення /р/ : /р'/ перед [а], тоді як перед [у], а зрідка й [о] воно зазнає руйнування: *бур'аки*, *запр'агли*, *р'адно*, *пр'амо*, *пр'ар'ала*, *гор'а*, *Мотр'а*, *утр'ох*, *пр'адка*, *вир'адил'а*, хоч *нажару*, *виору*, *сикритаром* (11), *др'анак*, *бур'ак*, *пр'асти*, *р'аднами*, *вар'ат'*, *кур'ачий*, *кор'ак*, але *запаруйе*, *вिवаруйим*, *пови'орувал'и* (12), *запр'ажу*, *пиригор'айут'*, *пр'амо*, *тр'ас'ца'а*, *р'атуїте*, але *запару*, *по^дручку*, *за^баїструка* (17). Форми з диспалаталізованим [р'] спорадично функціонують у говірках типу Б³, хоч опозиція /р/ : /р'/ реалізована в них послідовно в усіх позиціях. Так, поряд із *кур'ач'их*, *гр'аз'і*, *р'адишком*, *р'адно*, *в'ітр'ана*, *бур'аки*, *спр'агалис'а*, *пр'асти* фіксуємо *повичерайши*, *на^л'ікара*, *л'ікаром*, *до^бондара*, *вару*, *куру* (43), *господар'увал'и*, *пр'адимло*, *пр'ажу*, *бур'аки*, *бл'агодар'а*, *пр'амо*, *р'адно*, *тр'ох*, *навар'ат'*, *р'атуїте*, *нар'ад*, але *повичерай*, *в'ічера*, *вару* (71), *р'адом*, *п'ідр'ад*, *кур'ачка*, *з^нр'адива*, *гр'адочка*, *випр'аУин'і*, *договор'айуц'а*, *р'ад'уга*, *запр'агайт'*, *пор'адошині*, *упр'аж*, *по^гор'у*, *в'ічер'ат'*, хоч *в'ічера*, *на^в'іроуц'і* (102). Про міру збереження наслідків руйнування опозиції /р/ : /р'/ у говірках цього типу свідчать праці початку й середини ХХ ст. Так, В.М. Ганцов також спостерігав у говірках на півдні “Переяславського повіту”, що звук [р] місцями в закінченнях твердий, як і в поліських говорах

¹⁶ Див. також Німчук В.В. Проблема українського діалектогенезу // Проблеми сучасної ареалогії / Відп. ред. Гриценко П.Ю. – К.: Наукова думка. – С. 35.

(с. Виповзки), а місцями м'який [р'], але не послідовно¹⁷. Більш ніж через 30 років В.М. Брахов серед характерних рис трьох говірок Бориспільщини називав твердий звук [р]: *бура, зора, ратуват*¹⁸, а в говірках південнішого Переяслав-Хмельницького р-ну фіксував перед голосним [а] різного походження переважно м'який [р']: *по^р'адок, бур'а*, але *зо^ра* (Дівички), *гр'ад* (у багатьох населених пунктах); спорадично твердий [р] помічено в словах *ору* (Велика Каратуль), *орут'* (Карань, Помоклі, Зарубинці)¹⁹.

Говірки типу Б² утворюють невеликий компактний ареал у Миронівському й Богуславському та мікроареали в інших районах південної Київщини. У зв'язних текстах, записаних у говірках цього типу, переважає збереження опозиції /р/ : /р'/, наявність спорадичних форм із диспалаталізованим [р'], очевидно, зумовлена міграційними рухами населення з Поділля, Волині та Полісся, звідки йшло дозаселення південної Київщини, і впливом літературних хвиль, які спричинили його повторне м'якшення. Див. зразок тексту: [*це ж зразу конопл'і по^р'адут' / а то д'і знова по^р'адут' // і вал пр'алу ве^р'итеном / а йа ни^у'м'ію вал пр'асту* //]. (150). Говірки типу Б² локалізовані переважно північніше говірок типу Б³, тому диспалаталізація [р'] у них виявляється послідовніше, принаймні перед голосним [у]. Однак серед компактного ареалу типу Б² є острівні вкраплення говірок типу Б³. Можемо припустити, що говірки типів Б² і Б³ мають перехідний характер, оскільки в них наявна реалізація опозиції [р] : [р'], характерна для різних діалектних систем. Динаміка мікросистем говірок такого типу відображає різну міру збереження опозиції [р] : [р']. Причому наявність диспалаталізованого [р'] неоднаково виявляється навіть у корінних жителів одного населеного пункту. Так, у говірці с. Кирдани Таращанського р-ну Київської обл. в одного інформатора послідовно відсутній м'який [р'], окрім його використання в слові *бур'ак*: *п^р'ал и, рад, горани, до^кручка, р^адна, од^п'радки, з^радка, кучи^р'аві, в^арат', в^арац'а, на^д'верах, б^руква, ви^черу, ви^черат', по^з'орах, на^рад, г^разнота, п^ідрад, а в іншого – диспалаталізований [р'] фіксуємо лише зрідка: *р'адно // рад^но, бур'ачки, бур'ак'ю, пр'ачка* (104). Таким чином, говірки типу Б² і Б³, на нашу думку, репрезентують різні ступені руйнування опозиції й опір середньонаддніпряньської діалектної системи, у якій збереження давньої м'якості й напівм'якості приголосних є досить*

¹⁷Ганцов В. Діалектологічна класифікація українських говірок (з картою). – К.: УАН, 1923. – С. 28.

¹⁸Брахов В.М. Характерні особливості трьох населених пунктів на Бориспільщині // Діалектологічний бюлетень. – Вип. 2. – К.: Вид-во АН УРСР, 1951. – С. 30.

¹⁹Брахов В.М. Фонетичні риси говірок Переяслав-Хмельницького р-ну на Київщині // Полтавсько-київський діалект – основа української національної мови: Збірник статей. – К.: Вид-во АН УРСР, 1954. – С. 75.

сильною тенденцією.

Представлений аналіз дає підстави стверджувати, що північні середньоаддніпрянські говірки виявляють специфічність у розвитку діалектних мікросистем. Їхню єдність із іншими говірками середньоаддніпрянського діалекту репрезентують статичні явища, які переважають кількісно над динамічними і свідчать про статичку його системи. Для динамічних елементів характерна різна ареальна поведінка, відмінне функціональне навантаження, неоднакова міра збереження в говірках, репрезентована регулярністю вживання, кількістю словоформ, якісні зміни, що відбулися через трансформацію одного рефлекса етимологічного звука в інший. Все це свідчить про складний процес формування північних середньоаддніпрянських говірок, які відігравали роль своєрідного буфера на межі різних діалектних систем. Поглиблене вивчення процесів взаємодії статичного й динамічного на різних структурних рівнях мови в говірках перехідних зон становить перспективу подальших досліджень.

Анна Мартынова

***Статическое и динамическое в фонетической и
фонологической системах северных среднеподнепровских
говоров***

Статья посвящена анализу статических и динамических элементов северных среднеподнепровских говоров во времени и языковом пространстве, свидетельствующие об особенностях их формирования.

Ключевые слова: *среднеподнепровский диалект, северные среднеподнепровские говоры, статические и динамические элементы.*

Ganna Martinova

Cherkasy national university

***Static and dynamic in phonetic and phonological systems of
northern mid-upper-Dnieper dialects.***

The article focuses on the static and dynamic elements of northern mid-upper-Dnieper dialects based on the time dimension and lingual area that notify the peculiarity of formation of these dialects.

Key words: *mid-upper-Dnieper dialects, northern mid-upper-Dnieper dialects, static phenomena, dynamic elements.*